

(i nie tylko). Jest to więc próba ogarnięcia całości objawionej prawdy o Inkarnacji Słowa ze wszystkimi jej implikacjami.

Nie bez znaczenia jest również ekumeniczny charakter rozprawy.

Zakończenie:

Słowo stało się ciałem. Poznawanie tej wielkiej rzeczywistości Wcielenia i życie nim na co dzień wyznacza jasną drogę ku Temu, który stawszy się człowiekiem umarł, a trzeciego dnia zmartwychwstał i teraz przygotowuje ludziom miejsce w niebie. Oto najgłębszy sens tego studium teologicznodogmatycznego, a co najważniejsze – najgłębszy motyw życia.

Elżbieta Zakrzewska, *Ikonalny wykład prawd teologicznych w twórczości ks. Jana Twardowskiego*¹.

Prezentacja doktorska

W 1999 roku na naszym Uniwersytecie odbyła się uroczystość nadania honorowego doktoratu ks. Janowi Twardowskiemu. Swoje przemówienie Mistrz Jan rozpoczął słowami Aleksandra Fredry: „A to znowu ta bestyja co mi język w trąbkę zwija”. Tłumaczył wówczas z ujmującą skromnością, że ową bestyją jest oczywiście onieśmienie wobec niezwyklej sytuacji w jakiej się znalazł (nazwał się ubogim krewnym ludzi nauki). Ta wypowiedź z podobnych względów jest dla mnie dzisiaj szczególnie bliska.

W dalszej części swojego przemówienia ks. Jan wyraził też pewien żal do odbiorców swojej poezji, którzy widzą w jego wierszach tylko biedronki, sikorki, motyle – to za mało stwierdził kapłan-poeta; jego zdaniem, widzą nie to, co trzeba.

Z tej właśnie potrzeby zobaczenia „tego, co trzeba”, spojrzenia głębiej, narodził się temat mojej dysertacji doktorskiej: *Ikonalny wykład prawd teologicznych w twórczości ks. Jana Twardowskiego*.

Ikona jest tu swoistym źródłem teologicznym, miejscem spotkania Boga z człowiekiem, znakiem Bożej obecności, oknem otwartym na Boży świat. Ikona jako obraz, odbicie jest świadectwem wiary, które można badać, odczytując w nim elementy przesłania doktrynalnego. Obraz i słowo wzajemnie się dopełniają, wiążą się ze sobą, a ta komplementarność słów i obrazów stwarza również

¹ Promotor: ks. prof. dr hab. Jerzy Szymik, recenzenci: ks. prof. dr hab. Roman Karwacki, ks. prof. dr. hab. Krzysztof Guzowski, data obrony publicznej: 09.06.2008.

możliwość tzw. malowania słowami. Możliwe jest (twierdzi krytyka literacka) tworzenie swoistych obrazów słowem.

Obrazowanie nie zawęża się więc do obszarów właściwych wyłącznie malarstwu, ale istnieje także na poziomie słów, tworząc liczne postaci obrazów literackich. Obraz słowny może przybierać postać ikony (gromadząc porównania, opisy przyrody, opisy sytuacyjne czy wizerunki postaci).

Zatem, „wypowiedź ikonologiczna” może być zawarta w ikonie słownej. W tym kontekście ikonalny wykład można zdefiniować jako specyficzny model wypowiedzi i refleksji teologicznej ujmujący całość bogactwa rzeczywistości religijnej w sposób obrazowy. Jednak to nie obraz, ale ikona stanowi pojęciowy fundament tematu dysertacji. Oba pojęcia (obraz i ikona) funkcjonują niemal równolegle, jednak nie pozostają ze sobą tożsame. Nie każdy obraz jest ikoną. Jeśli mówimy o ikonie to mamy na myśli rodzaj wyjątkowego obrazu funkcjonującego w wymiarach *sacrum*. Dopiero ten wymiar charakterystyczny dla ikony otwiera drogę dla poszukiwań teologicznych.

Przyjęłam więc termin „wykład ikonalny” (nie zaś obrazowy) ponieważ, tylko to właśnie pojęcie umożliwia pełną analizę i interpretację teologii zawartej w twórczości ks. Jana Twardowskiego. Ikonalny wykład jest więc próbą wykroczenia poza to, co postrzegają zmysły, aby wyrazić głębię dotykanej Tajemnicy (głębszą rzeczywistość Tajemnicy).

Twórczość kapłana-poety jest mocno zakorzeniona w wierze w Boga, Boga uobecnia i do Niego odsyła (prowadzi), dlatego należy ją interpretować w przestrzeni ikonalnej rzeczywistości. Jej religijny charakter uprawnia nas do poszukiwania analogii ze światem ikony. Hermeneutyka klasycznej ikony pełni w podjętych badaniach funkcję pomocniczą pozwala określić ich kierunek, zakres oraz sprecyzować cel. Staje się niejako pryzmatem, przez który należy postrzegać prawdy teologiczne.

Mówiąc o wykładzie prawd teologicznych, mam na myśli obecną w twórczości ks. Jana Twardowskiego teologię skoncentrowaną wokół kluczowych traktatów dogmatycznych, takich jak: traktat *De Deo Uno*, chrystologia, mariologia. Niniejsza rozprawa podejmuje teologiczną refleksję nad konkretną twórczością literacką konkretnego autora. Dlatego też wchodzi w obszar badań nad tzw. teologią literacką (teologią wpisaną w dzieło literackie) wyrażoną w modelu ikonalnym.

Struktura rozprawy

Praca została podzielona na trzy rozdziały, którym podporządkowane są określone kroki badawcze.

Rozdział I – ma na celu **ukazanie tła i genezy teologicznego charakteru twórczości** ks. Jana Twardowskiego, ujawnienie zasadniczego związku pomiędzy egzystencją a twórczością, jak również pomiędzy biografią a treściami jakie za-

warte są w twórczości ks. Jana Twardowskiego. Poszczególne paragrafy prezentują źródła teologii „literackiej” poety w przestrzeni egzystencjalnej, duchowej i literackiej. Badania uwzględniają także przełomowe momenty biografii Twardowskiego, które wywarły znaczący wpływ na podejmowaną przez niego problematykę i ukształtowały oryginalny charakter twórczości. Dlatego **źródła pośrednie** – nawiązują do relacji międzyludzkich prezentują postacie (historyczne i literackie tzw. mistrzów życia i pióra), lektury (książki, autorów, szkoły literackie). **Źródła bezpośrednie** – ukazują znaczenie najbardziej teologicznych faktów życia wewnętrznego (duchowego), tj. wiara, kapłaństwo, modlitwa. W kolejnych paragrafach prezentowane są kreowane w twórczości (kluczowe dla niniejszej pracy) motywy i koncepcje literackie. A więc analiza dzieła literackiego (r. II) została poprzedzona odnalezieniem i opisaniem egzystencjalnych inspiracji nadających teologiczny charakter pisarstwu ks. Jana Twardowskiego.

Rozdział II – Podłoże niniejszego rozdziału stanowi najbardziej teologiczno-rodny fakt nadający sens teologii jako *scientia sui generis*: **wiara, jej doświadczenie i jej świadectwo**. W rozdziale drugim wyeksponowane zostały podstawy do praktycznych badań tekstów literackich kapłana-poety pod kątem teologicznym. Twórczość Twardowskiego, a w szczególności jego poezja spełnia funkcję wyznania wiary, przekazuje bogate jej doświadczenie, jest formą świadectwa składanego Ewangelii, zawiera walor świadectwa (to wniosek 1§ w rozdz. II). Twórczość wyrażająca myśl teologiczną, twórczość, dla której konstytutywną i niezbędną cechą stanowi doświadczenie wiary, pozwoliła skonstruować wartościową teologię literacką – zdefiniowaną jako ikonalny wykład prawd teologicznych. Odczytaniu sensu tego ikonálního wykładu poświęcone zostały paragrafy 2-4 (w oparciu o traktaty *De Deo Uno*, chrystologia, mariologia). Ponadto każda z ikon literackich skonfrontowana została z nauczaniem Kościoła katolickiego (§2.2, 3.2, 4.2).

Ikona Boga Jedynego w literackiej kreacji J. Twardowskiego przedstawia Boga jako dobrego i troskliwego Stwórcę, nieustannie podtrzymującego w istnieniu każde stworzenie aktem miłości. Żywy Bóg – Stwórca przenika świat swoją obecnością, a stając się Kimś bardzo Bliskim, jednocześnie jest Kimś bardzo dalekim, kto przekracza jakiegokolwiek wyobrażenia i pojęcia.

Ikona chrystologiczna ukazuje Syna Bożego jako najwierniejszego przyjaciela człowieka. Jezus Chrystus to także życiowy przewodnik. Podążanie za Nim, zaufanie Mu ratuje od rozpaczki i beznadziei. Człowieczeństwo Chrystusa jest największym dowodem bezgranicznej miłości Boga do człowieka.

Ikona maryjna prezentuje Maryję jako matkę Boga i ludzi: dobrą, skromną i troskliwą. Maryja jako jedna z nas jest szczególnie bliska człowiekowi. Przypomina ziemską, zapracowaną i zatroskaną o swoje dzieci matkę.

Rozdział III – stanowi rekapitulację badań (przeprowadzonych w I i II rozdziale). Nie ogranicza się jednak do syntezy wyników dotychczasowych badań, ale otwiera nową przestrzeń – projekt budowy „teologiczno-literackich mostów”. Rozdział ten odsłania teologiczną wartość ikony literackiej ze szczególnym uwzględnieniem implikacji kerygmatycznych, sperancyjnych i pojęciowych. To znaczy podejmuje próbę ukazania perspektyw rozwoju teologii literackiej „dziś” oraz jej aktualnej funkcji w celu wskazania konkretnych korzyści dla współczesnego człowieka, teologii i Kościoła.

(§1) Wypowiedź literacka teologa-poety w sposób jawny służy chrześcijańskiemu kerygmatowi, otwiera na Słowo za pośrednictwem słowa, przygotowuje drogę słowu, wspomaga chrześcijańskie przepowiadanie. Najistotniejszą treścią tego literackiego kerygmatu jest przekonanie, że Bóg nadaje każdej najdrobniejszej formie istnienia sens i niezbywalną wartość. On podnosi wszystko, co istnieje.

(§2) Przekonanie o życiodajnej relacji między stworzeniem a Stwórcą wyrastające z doświadczenia wiary jest źródłem niegasnącej nadziei i pociechy dla świata i każdego człowieka. W najgłębszej warstwie wspiera się na Miłości, Nią żyje i do Niej prowadzi. Kształt tej nadziei jest głęboko chrystocentryczny – wskazuje na Chrystusa jako źródło wszelkiej nadziei. Chrystokształtna nadzieja ratuje od rozpacz i beznadziei. Tylko taka Nadzieja niesie ukojenie, pociechę i radość. Pozwala w każdym (nawet najbardziej bolesnym doświadczeniu) widzieć dobro.

(§3) Najistotniejszym walorem sprzyjającym odnowie języka teologicznego jest – według Twardowskiego – pokora. To dzięki niej kapłan-poeta rozpoczął szeroki dialog teologii ze światem. Pokorna łagodność języka, pokorne odnoszenie się do prawdy, pokorne bycie z każdym człowiekiem są największymi sprzymierzeńcami otwartej i czytelnej teologii.

* * *

Twardowski to przede wszystkim kapłan, to także poeta, ale i teolog – reflektujący swoją wiarę w języku literackim. Teolog, którego głosu chciano słuchać. W swoim przekazie wiary był prawdziwy, a swoim autentyzmem i szczerością otwierał drzwi Kościoła. W Kościele, któremu całe życie pokornie służył, widział miejsce dla wszystkich. Przekomarzając się z „zamkniętą i małą” teologią, przyczynił się do otwarcia „umysłów i serc” ku tej „wielkiej” teologii, utożsamianej nierzadko z prawdziwą mądrością. Mądrość to znacznie więcej niż książkowa wiedza. Nie mędrkowanie jest jej fundamentem, ale pokora, która widzi znacznie dalej. Jako taka teologia jako mądrość wie, że istnieją granice, poza które żaden najbardziej giętki rozum nie jest w stanie się wdrzeć. Mądrość myśli teologicznej Twardowskiego nie skupia na sobie całej uwagi, nie uzurpuje sobie prawa do da-

wania prostych odpowiedzi na egzystencjalne pytania. Próbuje za to rozjaśnić zupełnie przeciętne i przyziemne ludzkie życie. Godzi je z kontemplacją.

Można poprawnie mówić o Bogu, komunikować wzniosłe prawdy życia duchowego, nawoływać do pójścia we wskazanym kierunku prowadzącym do zjednoczenia z Bogiem. Można – ale to z pewnością za mało, aby poruszyć strunę serca człowieka XXI wieku.

Teologiczna refleksja nad teologią literacką ks. Jana Twardowskiego ukazuje, jak głęboko jest w nią zaangażowany jej twórca. Teo-logia to jego życie. Więż z Bogiem jest życiodajnym źródłem nadającym nurt tej poetyckiej teologii. Jej geniusz wyrasta z gleby życia teologa i z życia tych, których Bóg na jego drodze postawił. Twórczość Twardowskiego odsłania nienaruszalny fundament życia – Stwarzającego z miłości i zbawiającego ku Miłości Boga. Dzięki temu teologia „literacka” Twardowskiego służy życiu. Uczy jak żyć tu i teraz; skąd czerpać życiodajną nadzieję w granicznej sytuacji.

Przeprowadzona w rozprawie analiza twórczości Twardowskiego dowodzi, że model ikonального wykładu prawd dogmatycznych odświeża teologię, umożliwia jej nowe spojrzenie na niezmiennie prawdy wiary. Dzięki temu staje się on wartościową propozycją dla odnowy języka teologicznego, który odgrywa bardzo ważną rolę na drodze dialogu teologii ze współczesnością, człowiekiem dzisiejszym, który szuka takiej teologii, którą mógłby się zachwycić w codzienności. Takiej, która częściej mówi o życiu niż o śmierci, częściej mówi o nadziei niż o rozpacz.

Twórczość Twardowskiego nie dokonuje teologicznego przewrotu. Bez wątpienia jednak zdumiewa oryginalnością i zasięgiem oddziaływania. Warto się z tych wierszy uczyć: czas pisania manifestów i grzmiących kazań, aby człowieka skierować w stronę Boga – przeminął bezpowrotnie. Mistrz Jan uczył nas, że najważniejsza w życiu ludzkim treść powinna być niesiona „w łagodnym zawieszaniu, w zaufaniu, w żarliwej otwartości na życie i jego powszednie sprawy” nawet wówczas, gdy świat zatyka na nią uszy. Dla współczesnej teologii nie ma innej alternatywy: kochać i w tej postawie obejmować. I tylko tak uczyć, ewangelizować. Tylko wówczas bowiem możliwy jest dialog.